

⁷¹ Никитенко Н. Собор Святой Софии в Киеве. – С.143; *Ей же*. Семья основателя Софии Киевской на княжеском портрете в её центральном нефе. – С.69.

⁷² Ісаєвич Я.Д. Нове джерело про історичну топографію та архітектурні пам'ятки стародавнього Києва. – С.125.

⁷³ Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей. – К., 1874. – Отд.2. – С.16–17.

⁷⁴ The Glory of Byzantium. Art and Culture of the Middle Byzantine Era A.D.843–1261. – New York, 1997. – P.41–43. – №8, 9; Mango M.M. Polychrome Niles Found at Istanbul: Typology, Chronology and Function // A Lost Art Rediscovered. The Architectural Ceramics of Byzantium. – Baltimore, 2001. – P.22–25. – Figs.1–9.

The reconstruction by Dr. N.Nikitenko of the central part of princely portrait of the 11th century on the western wall of the St.Sophia cathedral in Kyiv is criticized in the paper. According to Dr. N.Nikitenko the wall was supposedly decorated by marble revetment like a panel above the Imperial entrance of the St.Sophia in Constantinople.

Я.О.Федорук*

ПОСОЛЬСТВА КРИМСЬКОГО ХАНА МЕГМЕДА ГІРЕЯ IV ДО ШВЕЦІЇ, ДАНІЇ ТА АВСТРІЇ У 1655 р.

Статтю присвячено зовнішній політиці Кримського ханства у середині XVII ст. Об'єктом дослідження виступають посольства хана до королів Швеції – Карла X Густава, Данії – Фредеріка III та австрійського імператора Фердинанда III у 1655 р. Автор доходить висновку, що політична активність Мегмеда Гірея IV розвивалася під впливом польського короля Яна II Казимира. Ця співпраця була наслідком договору між Річчю Посполитою і Кримським ханством, укладеним у жовтні 1654 р.

Восени 1654 р. у Кримському ханстві відбулися зміни, які на багато років наперед визначили татарську зовнішню політику і позицію хана стосовно воєн у Східній Європі. Жванецька кампанія від грудня 1653 р. і встановлення союзу Іслама Гірея III з польським королем були тими відліками, від яких відштовхувалися пріоритети нової політики Криму, переорієнтованої від союзу з українськими козаками до боротьби (разом з Яном II Казимиром) із Московією. На противагу цьому пошуки Богданом Хмельницьким нових союзників і Переяславська угода України з Московією засвідчували, крім іншого, глибоку кризу українсько-татарських взаємин, які під час Жванецької кампанії вкотре завели боротьбу козаків із польсько-литовською державою у глухий кут. Для української і польсько-литовської дипломатії 1654-й рік ознаменувався змаганнями за татарських союзників, що набули особливої гостроти впродовж липня – вересня, після смерті у червні Іслама Гірея III. Політики Речі Посполитої, відчуваючи відповідальність моменту, доклали всіх зусиль, аби, скориставшись тимчасовим кримським безвладдям, досягнути успіху у своїх стараннях розірвати українсько-татарський союз 1648 р. Приїзд Мегмеда Гірея IV зі Стамбула у Бахчисарай наприкінці вересня 1654 р. та його прихильна до Речі Посполитої політична орієнтація, що збігалася з антимосковськими настроями турецького султана й відповідними

* Федорук Ярослав Олександрович – канд. іст. наук, ст. наук. співроб. Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАНУ.

E-mail: iarfedoruk@yahoo.com

настановами новому ханові, вимальовували перед Яном II Казимиром великі перспективи для укладання союзу.

Наприкінці 1654 – у перших місяцях 1655 рр. надії коронного уряду на договір із кримськими татарами були занадто великими, і здавалося, що вони вирішать усі проблеми для переможного завершення довголітньої війни з Військом Запорозьким. Такі розрахунки давали Янові II Казимиру впевненість у тому, що Україну вдасться відірвати від Москви, привівши до попереднього підданства без посередницьких пропозицій замирення з козаками, що їх у той період робили семигородський князь Юрій II Ракоцій та молдавський воєвода Стефан Георгіца, а з Олексієм Михайловичем – бранденбурзький курфюрст Фрідріх Вільгельм та австрійський імператор Фердинанд III¹. Дипломатія нового кримського хана у той час була дуже активною, і у цій статті звернемо увагу на декілька зовнішньополітичних кроків, зроблених Мегмедом Гіреєм IV після вступу на ханський престол, у взаєминах із країнами Скандинавії та Центральної Європи – Швецією, Данією й Австрією.

Швеція

У науковій літературі іноді можна зустріти згадки про те, що наприкінці 1654 р. кримські посольства в Європу здійснювалися за безпосередніми порадами або узгодженням із коронним урядом. Одним із перших написав про це польський історик Л.Кубаля: «Імовірно, за бажанням короля хан відправив посла до Швеції з проханням про допомогу для Речі Посполитої»². У середині 1950-х рр. у польській історіографії подібну думку розвивав Б.Барановський, який узалежнював відправку кримського посольства до Стокгольма з діяльністю польського посла коронного стражника Мар'яна Яскульського, котрий восени 1654 р. перебував у Бахчисараї³. Досить упевнено це стверджував також і московський історик Л.Заборовський, наголошуючи, що дипломатична програма нового хана стосовно взаємин зі Швецією розроблялася у Криму за безпосередньої участі М.Яскульського⁴. В українській історіографії про це опосередковано згадувалося у монографії В.Смолія й В.Степанкова, коли автори одразу за аналізом дипломатичної місії коронного стражника до Криму писали про татарське посольство у Стокгольм⁵. Зі свого боку, можемо простежити аналогії між кримськотатарською та польсько-литовською місіями до шведської столиці, що відбувалися в один час наприкінці 1654 – на початку 1655 рр., убачаючи у цьому наслідок узгодженої дипломатичної акції⁶.

Отож, можна твердити, що у наукових дослідженнях думка про впливи дипломатії Речі Посполитої на організацію кримськотатарського посольства до Швеції не викликає особливих заперечень. Подібні міркування викликані здебільшого тим, що політика нового хана у взаєминах з європейськими країнами збігалася з інтересами польського короля. Те, що кримський володар підкреслював перед шведами свої дружні взаємини з Річчю Посполитою, ішло цілком у площині розрахунків Яна II Казимира від кінця 1654 – початку 1655 рр. зміцнити своє становище у цьому регіоні після дипломатичних успіхів у взаєминах із Кримом і військових (як передбачалося в найближчій кампанії) в Україні.

Крім цих безпосередніх взаємин кримських татар із польським королем, не можна виключати також і ймовірних впливів на нового хана на початку осені 1654 р. зі Стамбула щодо організації татарського посольства до Карла X Густава, про що зрідка згадується у науковій літературі. Звістку про це зустрічаємо у серпневому 1656 р. листі турецького султана Мегмеда IV до

Яна II Казимира, переданому через польського посла Войцеха Беншовського, переклад якого зберігається у варшавському архіві. «Як і ми з вами маємо статечну приязнь, – йшлося у цьому документі, – так шведський король, ще перед тим, як прийшов вас воювати, різними способами підбурював нас, щоби ми проти вас воювали. Про що ми, роздумуючи, аби згода й добро були між вами, наказали кримському ханові Мегмеду Гірею, щоби послав до шведського короля гідну людину, остерігаючи його, аби не наважився вас воювати»⁷. Із цього листа можна зробити висновок якщо не про накази султана кримському ханові відправити посольство до Стокгольма (згадка про це у наведеній цитаті може бути звичайним перебільшенням, що часто практикувалося в османській дипломатії), то, принаймні, про те, що Мегмед Гірей IV, особливо на початку свого нового панування, міг узгоджувати з Портою характер взаємин Кримського ханства зі скандинавськими країнами.

Документи татарського посольства до Швеції 1654–1655 рр. досить повно збереглися у Шведському державному архіві (Стокгольм) і були обширно анонсовані у каталозі турецьких, татарських та перських рукописів, підготовленому шведським орієнталістом К.В.Цеттештеєном⁸. Їх зовнішній опис (папір, матеріал, кольори та ін.) здійснили А.Гайєр і К.Й.Ламм⁹. Частина документів без дати, однак більшість датувалася 11 листопада 1654 р., себто саме тим часом, коли на листопадовому сеймі у Гродні обговорювалася справа організації польських посольств до Швеції (Андрій Морштин), Англії (Миколай де Бие) та Османської імперії (Войцех Бечинський). Крім листа самого кримського хана (№156, 157), татарське посольство везло з собою також цілий пакет документів до шведського короля від інших урядовців і перших осіб Криму – калги-султана Кази Гірея (№154), нуреддіна Адиль Гірея (№158), головної дружини хана (№159), візира Сефер Кази-аґи (№160), а також Тімур-аґи (№153), Мегмеда Гірея – сина Багадура Гірея (№155), Алі Кази-аґи (№161), Абдула Керім-аґи (№162), ханського секретаря (№163) і Джана Мірзи-аґи (№164). У цих листах подекуди згадуються також імена самих послів. Так, наприклад, лист хана до шведського короля було передано через Адильшаха-мірзу (*ʿAdilšāh Mirzā*), який очолював цю дипломатичну місію¹⁰. Йому також було передано послання від скарбника Джана Мірзи-аґи та, імовірно, Сефера Кази-аґи. Лист від ханської дружини повів її спеціальний посланець Алі (*ʿAlī*), від нуреддін-султана – Муртаза-аґа, від секретаря хана – Гасан. Мегмед Гірей, син Багадура Гірея, відправив свій лист через посланця Гізеля (*Güzel*). Загалом, німецький хроніст Йоганн Георг Шледер занотував відомості про те, що все татарське посольство до Стокгольма складалося із 17 осіб¹¹ (інформацію про це знаходимо також у новинах, які доходили до англійських газет¹²).

Посольству давалися антимосковські настанови, що дедалі виразніше окреслювалися у зовнішній політиці Кримського ханства після Жванецької кампанії. Саме лише декларування перед шведами союзу Криму з Річчю Посполитою, яка за перший рік війни з Московією у 1654 р. втратила значні території у Великому князівстві Литовському, було досить промовистим, нав'язуючи до традицій попередніх антимосковських альянсів Криму зі Швецією в 1556 або 1579 рр. Відтак не дивно, що шлях татарських гінців до Стокгольма стелився через Варшаву.

21 березня 1655 р. коронний канцлер Стефан Корицінський підписав лист, в якому наказував видати зі скарбу 600 злотих на дорогу для двох приставів – колишнього польського посла до Швеції Генріка Каназілія і п. Юхна, які мали супроводжувати кримського посла, найімовірніше, до Гданська¹³. Ще неповних два місяці татарські гінці були у цій дорозі. Найранішу звістку про їх

приїзд до шведської столиці знаходимо в офіційних донесеннях голландського і французького резидентів у Швеції від 15 травня 1655 р.¹⁴ Причому, відомості французів про завдання кримської місії були повнішими, а голландський посол лише констатував факт приїзду татар до Стокгольма, пишучи, що для з'ясування їхньої мети йому потрібен певний час¹⁵. Натомість французький резидент Шарль д'Авогур, який був тісно пов'язаний із польським послом Андрієм Морштином і впродовж часу від приїзду останнього до шведської столиці 24 січня 1655 р. всіляко сприяв виконанню його завдання, був дещо краще обізнаний у цих справах. У першому своєму повідомленні до французького резидента у Лондоні Антуана Бордо він подавав інформацію, що татарський дипломат прибув до Стокгольма, аби «[...] дати відомість про отримання його паном корони і привітати з тим, що цей король (Карл X Густав – Я.Ф.) отримав свою. Проте тут є думка, – писав далі д'Авогур, – що оскільки він (хан – Я.Ф.) уклав оборонну й наступальну лігу з Польщею, то виглядає, що він (татарський посол – Я.Ф.) зробить якусь декларацію про це»¹⁶.

Деяку розбіжність із датою прибуття татар зустрічаємо в листі шведського дипломата Йогана Екеблада, який 9 (19) травня 1655 р. писав зі Стокгольма, що татарські послы добралися до столиці три дні тому, себто, виходить, 6 (16) травня. При цьому він деталізував, що кримськотатарське посольство загалом складалося із шістнадцяти осіб¹⁷.

Ще одну згадку про прибуття татар до Стокгольма знаходимо у листуванні двох данських резидентів: у Швеції Педера Юля (Peder Juel) та Голландії – Харісіуса (Charisius). В одному з листів від 12 (22) травня 1655 р. Педер Юль, крім новин про ставлення Московії, Голландії та Англії до війни у Речі Посполитій, писав також і про посланця від «перекопського хана», як він називав Мегмеда Гірея IV, до Карла X Густава¹⁸.

Після приїзду татар до шведської столиці вони ще добрих десять днів чекали на аудієнцію. Шведський політик, член державної ради й губернатор Йоган Розенган записав у своєму щоденнику новини про прийом татарських послів у Карла X Густава під датою 16 (26) травня 1655 р.¹⁹ Те саме засвідчували англійські інформатори зі Стокгольма, які 19 (29) травня доповідали в Лондон, що «минулої середи», себто 16 (26) травня, татарські послы отримали аудієнцію, але їх завдання все ще залишається невідомим²⁰. Таким чином, ці інформації шведського й англійського походження, що збігаються у хронології, можна сприймати як достовірні.

22 травня (1 червня) 1655 р. переговори з татарським послом у державній раді, за присутності інших урядовців, вів шведський канцлер Ерік Оксеншерна. Адильшах-мірза запевнив, що головним завданням його посольства було переконати Карла X Густава у добрих намірах кримського хана, а також запропонувати підтримувати мирні взаємини між Швецією і Річчю Посполитою. Запитуючи, чи це все, із чим приїхав посол, канцлер, мабуть, чекав ще на якісь слова про ставлення Кримського ханства до Московської держави, оскільки сам факт формування ліги між Швецією, Кримом і Річчю Посполитою означав війну з царем Олексієм Михайловичем. Однак на цій офіційній зустрічі татарський посол, не забігаючи наперед, нічого про це не згадав²¹.

Відповідь шведського короля Мегмедові Гірею IV була датована тим самим днем 22 травня (1 червня) 1655 р.²² Однак татарські послы не залишали Швецію ще понад місяць і прощальну аудієнцію отримали лише 24 червня н.ст. 1655 р.²³ Згаданий Йоган Розенган (разом з іншим губернатором – Гаральдом Стаке) був одним із тих, кому король наказав запросити послів на цю аудієнцію і потім провести їх назад до місця постойв²⁴. Однак відправку кримських дипломатів затримували й далі, чекаючи, імовірно, завершення

ріксдагу, що сталося 6 липня н.ст. У щоденнику секретаря польсько-литовського великого посольства до Швеції Йоакима Пасторія зустрічаємо запис від 5 липня н.ст. 1655 р. про те, що татарський посол, одержавши подарунки від самого короля, покинув Стокгольм у супроводі вірменина на шведській службі Захарія Гамоцького²⁵.

Майже всі джерела однотайні в оцінці завдання кримського посольства. За формальним приводом оголошення про сходження на бахчисарайський престол нового хана, підтвердження «давньої дружби» між Кримським ханством і Швецією та привітання короля з коронацією приховувалася основна мета татарської дипломатичної місії – повідомити шведських політиків про польсько-татарську лігу з пропозицією об'єднатися з Річчю Посполитою у війні проти московського царя²⁶. Мегмед Гірей IV сам згадував про це у листі до Карла X Густава від 11 листопада 1654 р. Однак станом на кінець травня 1655 р., коли писалася відповідь кримському ханові, реакцію шведського короля на такі пропозиції вже можна було передбачити. В адресованому Мегмедові Гірею IV посланні Карл X Густав намагався пояснити своє майбутнє вторгнення в Річ Посполиту (що сталося за два місяці – 21 липня 1655 р.), даючи характеристику польсько-шведських взаємин з усіма невинуватими претензіями, які були у поляків на шведську корону з часів Сигізмунда III і Владислава IV. Він повідомляв також про намагання королеви Христини вирішити ці суперечності, установивши надійний мир (натяк на безрезультатні польсько-шведські переговори в Любеку на початку 1650-х рр.). Кримський хан, писав далі король Швеції, навряд чи не був обізнаний із головними пунктами цих розбіжностей²⁷. Стилістика цього листа не відрізнялася від послань Карла X Густава, адресованих правителям інших держав (Об'єднані Провінції, Росія, Данія, Австрія, Англія тощо) напередодні нападу на Річ Посполиту. Проте у випадку з кримським ханом шведський король намагався використати його посольство ще й для того, аби переконати не воювати з козаками, відновивши «давню дружбу» з Богданом Хмельницьким. «[Шведи] також дуже перетягували татар, аби лиш козаків не зачіпали, однак татарський посол одразу не вдався в ці трактати – відтак не знаю, що далі зробив», – писав зі Стокгольма невдовзі після від'їзду татарських послів ленчицький воєвода Ян Лещинський у своєму листі до примаса Анджея Лещинського²⁸.

Загалом через ті тенденції, що склалися у шведсько-польських взаєминах напередодні вторгнення Карла X Густава в Річ Посполиту, татарське посольство, яке намагалось скерувати шведську армію проти Москви у союзі з Яном II Казимиром, не могло мати успіху. Воно завершилося загальними взаємними компліментами про необхідність підтвердження «давньої приязні» між Кримом і Швецією, що у підтексті, з боку Карла X Густава, дійсно означало не лише стримування татар від допомоги полякам, а й підтримку Мегмедом Гіреем IV козаків. У контексті шведського посольства до Богдана Хмельницького на чолі з греком о. Данилом Афінським, відправленим у січні 1655 р., такий напрямок шведсько-кримських взаємин міг пропонуватися татарам у Стокгольмі²⁹. Однак старання Карла X Густава, звичайно, не мали перспектив та абсолютно не сприймалися у Криму. Через це, як бачимо, кримська і шведська політика не лише відзначалися протилежними поглядами на розвиток міжнародних відносин, а й конкурували з причини постановки своїх найближчих завдань, виходячи із взаємин Речі Посполитої, Швеції та Москви. «Посольство татар до Швеції завершилося привітанням нового короля і пропозицією дружби від нового хана [...]», – повідомляв у вересні 1655 р. Ян Амос Коменський про більш, ніж скромні результати кримськотатарської місії у Стокгольмі³⁰.

Данія

Наприкінці 1654 р., коли після обрання Карла X Густава королем Швеції нерозв'язаність проблем у польсько-шведських відносинах загрожувала вибухом нової війни в Балтійському регіоні, Ян II Казимир намагався знайти протизвагу шведській політиці при дворах Данії й Голландії. І якщо його взаємини з Об'єднаними Провінціями розвивалися відносно успішно завдяки схваленому навесні 1654 р. проектів договору між польським резидентом у Гаазі Миколаєм де Бие та Генеральними Штатами³¹, то з данським королем Фредеріком III не все було так добре, а його готовність виступити проти шведів на захист балтійських міст Речі Посполитої була дуже сумнівною. Знаючи, яку негативну реакцію при шведському дворі викликали новини про польсько-голландську угоду, що явно скеровувалася проти Стокгольма, Ян II Казимир був обережнішим у своїх взаєминах із Копенгагеном.

На тлі загальних тенденцій скандинавського та кримського напрямів польсько-литовської політики середини 1650-х рр. зрозумілішим стає татарське посольство в Данію, котре відбулося в останніх місяцях 1654 – на початку 1655 рр., після сходження Мегмеда Гірея IV на ханський престол. Як і у випадку зі Швецією, можна стверджувати, що посольство кримського хана до Копенгагена більше відображало інтереси польсько-литовської, ніж кримськотатарської, дипломатії, а його завдання розроблялися також не без впливів із Варшави. Ця місія організовувалася у площині загальної політики хана, скерованої на формування великої антимосковської коаліції, а пошуки союзників для Речі Посполитої у польсько-московській війні посідали тоді головне місце у взаєминах Криму з європейськими країнами.

Питання посольства від хана в Данію у 1655 р. та в наступний період у науковій літературі порушувалося доволі часто з огляду на збережений у Данському державному архіві (Копенгаген) масив татарських документів за другу половину XVII ст. Поштовхом до зростання інтересу до цієї колекції джерел у 1950–1970-х рр. було опрацювання шведськими орієнталістами кримськотатарських, османських та перських рукописів, котрі відклалися у Стокгольмі. Справа у тому, що документи кримського походження, котрі збереглися у Данії, часто були співзвучними з тими, що перебували у Швеції, оскільки посольства кримського хана до Копенгагена і Стокгольма так чи інакше порушували проблеми політики в Балтійському регіоні, де позиція Швеції у той період була однією з визначальних.

Насамперед, слід зазначити, що документи татарського посольства до Фредеріка III за 1655 р. у Данському державному архіві не збереглися. Про саму дипломатичну місію з Криму до Данії, що відбулася того року, у наукових дослідженнях згадувалося здебільшого у загальних рисах, історики просто обмежувалися констатацією факту, що таке посольство було. До нас дійшли лише чернетки шести відповідей, датованих 20 червня (мабуть, за ст. ст.) 1655 р. і писаних латиною, від данського короля Фредеріка III до кримського хана, його головної дружини, калги-султана Кази Гірея, нуреддін-султана Адиль Гірея, візира Сефера Кази-аги та скарбника Джана Мірзи-аги³². Як бачимо, у випадку з дипломатичною місією в Данію політики Кримського ханства, згідно зі своїм посольським звичаєм, застосовували ту ж схему, що й зі шведським королем, оскільки всі ці імена зустрічаються також і у групі листів, відправлених у той самий час до Стокгольма.

Ці документи досить загально анонсувалися у статті відомого англійського орієнталіста Б.Левіса, виданій у середині 1950-х рр. і присвяченій аналізу дипломатичних матеріалів кримськотатарського походження (по-

сольства XVII ст.), що відклалися в копенгагенському архіві. Однак у своєму дослідженні автор опублікував лише титул, ужитий у 1655 р. данським королем у відповіді Мегмедові Ґірею IV³³. У середині 1970-х рр. реґести цих чернеток подавалися у додатках до впорядкованого Й.Матуцом каталогу кримськотатарських листів із Данського державного архіву³⁴. Упорядник у передмові писав, що адресовані у Бахчисарай відповіді Фредеріка III від 20 (30) червня 1655 р. – це найраніші документи із зазначеного архівосховища, котрі стосуються взаємин Данії з Кримським ханством. Однак залишається нез'ясованим, – зауважував дослідник, – чи прибували якісь посольства із Криму в Копенгаген раніше, до цієї дати³⁵.

Той факт, що татарські документи посольства 1655 р. не збереглися подеколи підштовхував істориків до хибних висновків про те, нібито чернетки Фредеріка III від 20 (30) червня писалися у відповідь на одну з кримськотатарських дипломатичних місій, яка була відправлена у Данію задовго до того часу³⁶. У дійсності ж у джерелах зустрічається кілька достовірних згадок, що кримське посольство до Данії таки відбувалося приблизно у той самий час, що й до Швеції, себто наприкінці 1654 – у липні 1655 рр. Наприклад, із листа Мегмеда Ґірея IV до Яна II Казимира довідуємося, що хан писав королеві Данії, повідомляючи про укладену між Кримом і Річчю Посполитою угоду та пропонуючи Фредерікові III ставитися до польського короля з такою ж доброзичливістю, як і він сам³⁷. Про данського шкіпера, який перевозив татарського посла з Копенгагена, згадував ленчицький воєвода Ян Лещинський, котрий повертався в Польщу зі свого посольства до Стокгольма, у листі до примаса Анджєя Лещинського. Згідно з документом, король Фредерік III нібито наказав цьому шкіперові, у разі, якби він зустрів якісь шведські кораблі, «[...] то щоб не давав їм жодної почесі»³⁸. Проте, на відміну від першого джерела, у достовірності деталей цієї інформації можна сумніватися, оскільки Ян Лещинський лише переказував тодішні стокгольмські чутки. Про повернення кримськотатарських посланців із Копенгагена через Польщу у серпні 1655 р. і їх зустріч з Яном II Казимиром зустрічаємо також відомості у нотатках Мартіна Голінського (про це йтиметься нижче).

Як і у випадку з місією до Швеції, татарський посол у Копенгаген прибув приблизно у середині або другій половині травня 1655 р. Достеменно відомо лише те, що у данській столиці короля, який на той час подорожував власними володіннями, він не застав, тож змушений був чекати на його повернення. Разом із татарським послом на Фредеріка III чекав також шведський дипломат Маґнус Дюрель, який напередодні вторгнення його короля до Речі Посполитої мав запропонувати Данії закрити доступ у Балтійське море через Зундський протоку військовим кораблям третіх країн (насамперед малася на увазі Голландія)³⁹. Повернувшись до своєї столиці у суботу 8 (18) червня, Фредерік III, очевидно, планував дати аудієнцію татарському посланцеві на початку нового тижня⁴⁰.

Зі згаданої вище відповіді данського короля кримському ханові від 20 (30) червня довідуємося, що на цій аудієнції посол останнього передав Фредерікові III повідомлення про сходження Мегмеда Ґірея IV на престол, водночас запевнивши Данію у дружніх відносинах⁴¹. Проте із загальних фраз королівського листа до хана досить складно реконструювати точні посольські завдання кримської місії у Копенгагені. Інколи це навіть спонукало істориків висловлювати сумніви, чи справді бахчисарайські посланці мали якусь іншу мету в данській столиці, окрім повідомити про зайняття престолу новим володарем⁴². Однак деякі відомості з інших джерел, зокрема скандинавських, дають нам можливість установити, що крім такого інформування, яке супроводжувалося традиційними запевненнями

у дружбі, Мегмед Гірей IV намагався залучити Данію, що володіла могутнім військовим флотом, до антимосковської коаліції, над формуванням якої, як уже згадувалося, він наполегливо працював. Дані про це знаходимо у звітах Магнуса Дюреля з Копенгагена, адресованих Карлові X Густаву. Наприклад, у листі від 22 червня (2 липня) 1655 р. шведський дипломат писав, що татарський посол пропонував данцям здійснити морську виправу на північ Московії з боку Норвегії⁴³. В іншій реляції, відправленій за декілька днів, 30 червня (10 липня), шведський резидент повідомляв – татарський посол отримав відповідь від Фредеріка III, що Данія не має жодних підстав для ворожнечі з Московією⁴⁴.

Крім цього доручення, Мегмед Гірей IV з усією вірогідністю міг просити данського короля вплинути на Швецію у справі укладення польсько-шведського миру. Згадку про це знаходимо в одному з листів чернігівського воєводи Криштофа Тишкевича до литовського гетьмана Януша Радзивілла від 19 березня 1655 р. (приблизно тоді, коли татарські послы на шляху в Данію і Швецію проїжджали через територію Польщі). У цьому документі воєвода з надмірною самовпевненістю писав про це, як про довершений факт: «Татарський хан, запрошуючи шведів до товариства [проти Москви], відправив до них данського короля»⁴⁵.

Таким чином, ми бачимо, що завдання цього посольства тісно перепліталися з дорученнями кримської місії у Стокгольмі. До того ж, у цей самий час Мегмед Гірей IV, не маючи безпосередніх взаємин з Об'єднаними Провінціями, наполягав на тому, щоби польський король застосував увесь свій вплив на голландців і змусив їх підтримати власним флотом військову експедицію проти Москви⁴⁶. З огляду на польсько-голландську угоду про безпеку на Балтиці й заходи польського резидента в Голландії Миколая де Бие, який у першій половині 1655 р. перебував у Лондоні, намагаючись переконати Олівера Кромвеля відправити ескадру проти Архангельська⁴⁷, Ян II Казимир під час укладення договору з Кримом восени 1654 р. міг говорити ханові про вірогідну участь голландців у цьому великому антимосковському проєкті. Готуючи посольство до Копенгагена, Мегмед Гірей IV, зі свого боку, міг дати інструкції послам порушити це питання перед Фредеріком III, маючи надію організувати за допомогою Яна II Казимира морський похід проти Росії за участю Англії, Голландії, Данії та, імовірно, Швеції (на яку, щоправда, хан покладав більше надій у війні з московитами на суходутті, у Великому князівстві Литовському). У зв'язку з цим посольство Генріка Каназілія до Об'єднаних Провінцій із листами Яна II Казимира від 19 травня 1655 р. було відправлене, мабуть, не без впливу й тиску на коронний уряд із боку Криму⁴⁸.

Незважаючи на те, що чернетки відповідей Фредеріка III Мегмедові Гірею IV та його дорадникам було датовано 20 (30) червня, татарські послы ще цілий місяць залишалися в Копенгагені. Англійські газети, передруковуючи влітку різні новини, писали, що посланці з Криму, які перебувають у Данії, готові вирушити і чекають лише на розпорядження данського короля⁴⁹. Найвірогідніше, зі столиці Данії їх було відпущено наприкінці липня (за н.ст.) 1655 р. і вони рухалися через Польщу, де мали зустріч із королем. В авізах, які дійшли до міста Казимира під Краковом, Мартин Голінський поміж подіями, датованими серединою серпня 1655 р., занотував такі відомості: «Від данського короля повернувся татарський посол, котрий розповідав, що при ньому був посол шведський, якому данський король не дав аудієнції»⁵⁰. До татарського добре поставився й обдарував його, також одягу різних кольорів дав на всіх татар, і в цьому одязі був у короля й.м. (Яна II Казимира? – Я.Ф.). Повідомляли також те, що на морі під знаком данського короля є 80 кораблів із гарматою, але не знають, для чого»⁵¹.

Австрія

Видання анотованих каталогів кримськотатарських документів з архівів Стокгольма і Копенгагена мало непересічне значення у справі вивчення дипломатії Кримського ханства. Документи ці здебільшого не несли якоїсь насиченої інформації про політичні події у взаєминах між Кримом і скандинавськими країнами⁵², однак вони були першорядними цілісними джерелами до дипломатичної історії. Можна сказати більше – ці збірники створювали у науці певні стереотипи, згідно з якими вважалося, що у XVII ст. Швеція і Данія були ледь не єдиними країнами християнської Західної Європи, з котрими кримські хани підтримували тривалі політичні взаємини⁵³. Проте у середині 1650-х рр. не менш інтенсивними були стосунки бахчисарайського двору з іншими європейськими правителями – бранденбурзьким курфюрстом Фрідріхом Вільгельмом⁵⁴ та австрійським імператором Фердинандом III.

Як і у випадку з дипломатичними місіями до Данії та Швеції, завдання своїм посланцям у Відні Мегмед Гірей IV у 1654 р. виробляв також за погодженням з Яном II Казимиром – на меті вони мали формування антимосковської лігви. Не виключено, що проблема цього посольства обговорювалася на польсько-татарських переговорах, що восени 1654 р. велися, з одного боку, королем Речі Посполитої й татарськими гінцями у Гродні, а, з іншого, Мар'яном Яскульським у Бахчисараї. Про те, що дипломатію кримського хана у Відні слід якнайкраще використати в інтересах польсько-литовської політики, говорив Янові II Казимиру й папський нунцій Відоні під час дискусій про посередницькі ініціативи Фердинанда III для укладання миру з Москвою⁵⁵.

Татарське посольство до Відня (двадцять п'ять осіб) вирушило в дорогу приблизно в останніх днях грудня 1654 – на початку 1655 рр., і, природно, також їхало через Варшаву. Й.Гаммер-Пургшталь називає бахчисарайського посла іменем Майдан Казибек (Meidan Gasibeg)⁵⁶. До польської столиці він прибув наприкінці 20-х чисел січня 1655 р., не заставши там, однак, Яна II Казимира, який у цей час повертався з Гродна. Дочекавшись у Варшаві короля, котрий прибув за декілька днів, татарським гінцям було надано супровід та охорону, що мала провести їх до австрійського кордону⁵⁷.

Наприкінці лютого 1655 р. Фердинанд III дав аудієнцію послові, і ця подія мала помітне відлуння у популярних тоді «летючих листках», інформація з яких доходила до німецьких хроністів і збирачів новин для англійських газет. Згідно з цими відомостями, татарський посол мав аудієнцію 27 лютого за н.ст., саме напередодні від'їзду імператора до Пресбурга для обрання його сина Леопольда Ігнатіуса угорським королем⁵⁸. Прийом і відпуск татарського посольства описувався з дрібними екзотичними й колоритними, як на смаки тогочасної європейської публіки, деталями. Згідно з описом, посол привіз у подарунок імператорові татарського коня, зовні непоказного, але дуже витривалого. Цей кінь, мовляв, міг проскакати без відпочинку до 20 миль, а ціна його сягала 1000 дукатів. Далі зазначалося, що 1 березня, перед від'їздом, імператор дав татарам прощальну аудієнцію, на якій посла обдарували золотим ланцюгом та 1400 талярами на зворотну дорогу, передавши ханові оздоблену срібну чашу та інші коштовні подарунки⁵⁹.

На відміну від взаємин Бахчисарая зі Стокгольмом і Копенгагеном, позиція яких стосовно Речі Посполитої в останніх місяцях 1654 р. залишалася ще невизначеною, вимоги у цей час від кримського хана до імператора були впевненішими. Оскільки Австрія у найскладніших ситуаціях підтримувала Річ Посполиту, то Мегмед Гірей IV вочевидь сподівався знайти тут повне розуміння. Крім звичайних повідомлень про дружбу і сходження нового пра-

вителя на престол, кримський хан, очевидно, передав Відню дуже конкретні пропозиції, пов'язані з відправкою австрійських військ до Яна II Казимира або іншою допомогою. У новинах голландського резидента в Гамбурзі, датованих 26 червня (за н.ст.) 1655 р., через неповних чотири місяці після аудієнції татарського посла у Відні, зустрічаємо, наприклад, інформацію, що кримські дипломати зажадали від імператора надати фінансову підтримку й відправити на допомогу Речі Посполитій щонайменше чотири німецьких регімента⁶⁰.

В умовах кінця 1654 – початку 1655 рр. такі вимоги були цілком зрозумілими. Вони добре вписуються у польсько-австрійські взаємини, що склалися після підданства України Московській державі й оголошення Олексієм Михайловичем війни Речі Посполитій. У цей час польсько-литовські політики часто повторювали перед віденським двором, що майбутній союз із Кримом зможе суттєво поліпшити становище Польщі й Великого князівства Литовського. «І якщо у жовтні [1654 р.], як сподіваємося, наше військо об'єднається з татарами і буде наступати на провінції, які піддалися ворожому вторгненню, то вважаємо, що ворог змушений буде повернутися до свого захисту», – ішлося в інструкції польського посольства до Відня (липень 1654 р.). У цьому ж документі згадувалося також про військову підтримку польського короля Фердинандом III проти Москви⁶¹. Крім цього, після укладення польсько-татарського союзу з Варшави до Австрії було відряджене спеціальне посольство на чолі з Александром Денгофом. Воно прибуло у Відень 2 листопада 1654 р., маючи на меті поінформувати імператорський двір про цей дипломатичний успіх Яна II Казимира й ще раз спробувати переконати Фердинанда III послати австрійські війська на допомогу Речі Посполитій – вимога, що, як ми бачили, була повторена татарами у Відні наприкінці лютого 1655 р.

Таким чином, кримськотатарська дипломатія в Європі наприкінці 1654 – у першій половині 1655 рр. розвивалася, виходячи із завдань новоутвореного польсько-татарського союзу. З одного боку, інтереси Речі Посполитої в дипломатичних заходах кримського хана проглядалися дуже виразно з огляду на спроби Криму підштовхнути найперше Швецію до військового зіткнення з Московією. Підтримку цих планів Мегмед Гірей IV шукав у данського короля Фредеріка III та австрійського імператора Фердинанда III. З іншого боку, татарська дипломатія намагалася сформувати коаліцію європейських країн проти московського царя, в якій провідну роль мала б відігравати Річ Посполита. Проте приїзд ханських посольств до Стокгольма, Копенгагена й Відня наприкінці лютого та навесні 1655 р. (себто, після завершення Охматівської кампанії в Україні) проходив уже за інших, значно несприятливіших для Речі Посполитої, політичних обставин, ніж коли укладалися доручення кримським дипломатам (осінь 1654 р.). Розрахунки Варшави й Бахчисарая на переможну війну проти Богдана Хмельницького, що мало б додати вагомих аргументів до посольських інструкцій, не справилися. Крім цього, не вдалося також нейтралізувати Україну, розірвавши союз українського гетьмана з московським царем і замиривши козаків з Яном II Казимиром. Вирішальними ж для дипломатичних невдач кримського хана у Північній Європі, на нашу думку, стали фатальні для Речі Посполитої помилки польського короля, допущені у взаєминах із Карлом X Густавом наприкінці 1654 – у першій половині 1655 рр.

- ¹ Заборовский Л.В. Россия, Речь Посполитая и Швеция в середине XVII века. – Москва, 1981. – С.95–96.
- ² Kubala L. Wojna Moskiewska r. 1654–1655. – Warszawa, 1910. – S.163.
- ³ Baranowski B. Tatarszczyzna wobec wojny polsko-szwedzkiej w latach 1655–1660 // Polska w okresie Drugiej wojny Północnej 1655–1660. – Warszawa, 1957. – T.I. – S.465.
- ⁴ Заборовский Л.В. Великое княжество Литовское и Россия во время польского Потопа (1655–1656 гг.): Документы, исследование. – Москва, 1994. – С.157–158.
- ⁵ Смолий В.А., Степанков В.С. Богдан Хмельницкий: Социально-политичний портрет. – К., 1993. – С.395; 3-є вид. – К., 2009. – С.495.
- ⁶ Федорук Я.О. Міжнародна дипломатія і політика України 1654–1657. – Л., 1996. – Ч.I. – С.194–195.
- ⁷ Archiwum Główne Akt Dawnych (Warszawa; далі – AGAD). – Archiwum Koronne Warszawskie. – Dział Turecki. – Karton 75. – Teka 415. – №716. Про цей лист див.: Baranowski B. Tatarszczyzna wobec wojny polsko-szwedzkiej w latach 1655–1660. – S.477; Kołodziejczyk D. Stosunki polsko-tureckie w połowie XVII wieku // Rzeczpospolita w latach potopu. – Kielce, 1996. – S.44–45.
- ⁸ Türkische, tatarische und persische Urkunden im schwedischen Reichsarchiv / Verz. und beschr. von K.V.Zettersteen. – Stockholm, 1945. – №153–164. – S.89–96. Відгуки на цю працю див.: Babinger F. [Rev.] // Oriens. – 1949. – Vol.2. – №2. – S.315; Horniker A.L. [Rev.] // The Journal of Modern History. – 1951. – Vol.23. – №4. – P.377–378.
- ⁹ Geijer A., Lamm C.J. Orientalische Briefumschläge in schwedischen Besitz. – Stockholm, 1944. – S.24–26, 36.
- ¹⁰ Упорядник видання протоколів шведської державної ради помилково називає його Abdul sjah murza (див.: Svenska riksrådets protokoll / Utgiv. genom Per Sondén. – Stockholm, 1923. – Del.XVI: 1654–1656. – S.191).
- ¹¹ Schlederus J.G. Theatrum Europaeum. – Frankfurt am Main, 1685. – Bd.VII. – S.773.
- ¹² Mercurius Politicus, Comprising the sum of all Intelligence, with the Affairs and Designs now on foot in the three Nations of England, Scotland & Ireland. – [London], 1655. – №260: (31 May – 7 June o.s.). – P.5376; №264: (28 June – 5 July o.s.). – P.5442.
- ¹³ AGAD. – Archiwum Zamojskich. – № 3094.
- ¹⁴ Thurloe J. A Collection of State Papers of John Thurloe / Ed. by Th.Birch. – London, 1742. – Vol.III: (Dec., 1654 – Sept., 1655). – P.423–424, 433. Йоганн Георг Шледер писав: «[...] на початку травня татарське посольство, яке складалося з 17 осіб, прибуло до Стокгольма» / «[...] kame zu Eingang dess Mayen eine Tartarische Legation, bestehend in 17. Personen zu Stockholm an» (див.: Schlederus J.G. Theatrum Europaeum. – Bd.VII. – S.773). Див. також новини зі Стокгольма від 5 травня ст.ст. про приїзд татарських послів: Mercurius Politicus. – [London], 1655. – №264: (28 June – 5 July o.s.). – P.5442.
- ¹⁵ Thurloe J. A Collection of State Papers of John Thurloe. – Vol.III. – P.424.
- ¹⁶ Ibid. – P.423–424.
- ¹⁷ Johan Ekeblads bref / Utg. af N.Sjöberg. – Stockholm, 1911. – Del.1. – S.403 («Три дні тому татарські послы прибули з Даларена. Їх є 16 осіб і [вони] ще не отримали аудієнції» / «För tre dagar sedan blefvo de tartariske gesandterne inhämtade från Dalarna. Är 16 personer starka och ha ännu inte haft audience»).
- ¹⁸ Regesta diplomatica historiae Danicae. Index chronologicus diplomatum et literarum, historiam Danicam inde ab antiquissimis temporibus usque ad annum 1660 illustrantium, quae in libris hactenus editis vulgata sunt. – Havniae, 1870. – T.2. – Pars 2. – Doc.11496. – P.1267.
- ¹⁹ «[...] того самого дня татарські послы мали аудієнцію» / «[...] Tatterske Gesanterna hadhe samma dagh audiens»: Johan Rosenhanes dagbok 1652–1661 / Utg. genom A.Jansson. – Stockholm, 1995. – S.145 (дата: 16 травня ст.ст. 1655 р.).
- ²⁰ Thurloe J. A Collection of State Papers of John Thurloe. – Vol.III. – P.454. День 29 травня н.ст. 1655 р. припадав на суботу.
- ²¹ Опис переговорів між канцлером і татарським послом у цей день див.: Svenska riksrådets protokoll. – Del.XVI. – S.191–193.
- ²² Türkische, tatarische und persische Urkunden im schwedischen Reichsarchiv. – S.91–93.

²³ *Thurloe J.* A Collection of State Papers of John Thurloe. – Vol.III. – P.555 (депеша голландського посла зі Стокгольма, 26 червня 1655 р.: «Позавчора татарські послы прощалися при дворі» / «The day before yesterday the Tartarian deputies took their leave at court»).

²⁴ Johan Rosenhanes dagbok 1652–1661. – S.147 (запис від 14 червня ст.ст. 1655 р.).

²⁵ [*Pastorius J.*]. Diarium legationis in Sueciam // *Wójcik Z.* Akta poselstw Morzszyna oraz Leszczyńskiego i Naruszewicza do Szwecji w roku 1655 // *Teki Archiwalne.* – Warszawa, 1957. – T.5. – Dok.10. – S.104. Карл X Густав використовував З.Гамоцького для супроводу дипломатичних місій зі Сходу також і в інших випадках, наприклад, під час повернення турецького посольства Мустафи-аги у 1656 р. (див.: *Дашкевич Я.* Захарій Гамоцький – вірменин з України, дворянин у Швеції та його зустрічі з Богданом Хмельницьким (1655) // *Його ж.* Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. – 2-е вид. – Л., 2007. – С.135–136; *Федорук Я.* Два листи архімандрита Данила Афіньського і грека Федора Дмитрієва до царя Олексія Михайловича у 1656 році // *Український археографічний щорічник: Нова серія.* – К., 2009. – Вип.13/14. – С.507–508).

²⁶ Окрім цитованої французької реляції д'Авогура зі Стокгольма див., зокрема, про завдання татарського посольства: *Transsylvania et bellum boreo-orientale. Acta et documenta* / Ed. A.Szilágyi. – Budapesti, 1890. – Vol.1. – P.393 (лист Коменського до Клобушицького, 6 вересня 1655 р.); *Schlederus J.G.* Theatrum Europaem. – Bd.VII. – S.773; *Pufendorf S.* De rebus a Carolo Gustavo Sveciae rege gestis commentariorum libri septem. – Norimbergae, 1696. – P.59.

²⁷ *Türkische, tatarische und persische Urkunden im schwedischen Reichsarchiv.* – S.92.

²⁸ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В.Стефаника (далі – ЛННБ). – Ф.5. – Од. зб.5769/III. – Арк.1157 (лист від 16 липня 1655 р.).

²⁹ Про завдання цього посольства та міжнародну ситуацію, в якій воно відбувалося, див.: *Федорук Я.* Два листи архімандрита Данила Афіньського і грека Федора Дмитрієва до царя Олексія Михайловича у 1656 році. – С.478–479.

³⁰ *Transsylvania et bellum boreo-orientale. Acta et documenta.* – Vol.1. – P.393.

³¹ Про цей договір див.: *Pufendorf S.* Commentariorum de rebus Suecici libri XXVI. – Ultrajecti, 1686. – P.1036; *Lindqvist Å.* Svenskarna och de Byes beskickningar 1654–1655 // *Karolinska förbundets årsbok.* – Stockholm, 1941. – S.9–19; *Miczulski St.* Materiały do projektowanego traktatu polsko-holenderskiego z r. 1654 // *Rocznik Gdański.* – 1961. – T.XIX/XX. – P.398–399.

³² *Rigsarkivet (København).* – *Tatariet AI 1/1.* – Fol.8–13. Висловлюю свою щирю подяку співробітникові Данського державного архіву Генрікові Стіссінґу Єнсену (Henrik Stissing Jensen) за надані копії цих документів.

³³ *Lewis B.* Some Danish-Tatar Exchanges in the 17th Century // 60. doğum yili münasebetiyle Zeki Velidi Torgan'a armağan. Symbolae in honorem Z.V.Torgan. – Istanbul, 1950–1955. – P.141–142.

³⁴ *Matuz J.* Krimitatarische Urkunden im Reichsarchiv zu Kopenhagen, mit historisch-diplomatischen und sprachlichen Untersuchungen. – Freiburg, 1976. – S.274–277. Див.: *Ostapchuk V.* [Rev.] // *Journal of Turkish Studies.* – 1984. – Vol.8: Turks, Hungarians and Kipchaks. A Festschrift in Honor of Tibor Halasi-Kun. – P.287.

³⁵ *Matuz J.* Krimitatarische Urkunden im Reichsarchiv zu Kopenhagen... – S.24.

³⁶ *Abdullayev I.A.* The Revived Archive: Purposes and Prospects // *Cultural Values of Crimean Tatars. The Methods for Revival: Reports of the Conference, 27–30 August 2001, vil. Beregovoye of Bakhchisaray distr.* [Електронний ресурс] <http://www.cidct.org.ua/en/studii/15-16/3.html>

³⁷ *Lewis B.* Some Danish-Tatar Exchanges in the 17th Century. – P.143 (note 24): «[...] and in the letters we sent to the King of Denmark we wrote: the King of Poland is our friend and brother. For our sake you too be a friend and brother to him» (переклад листа Мегмеда Гірея IV з татарської мови з видання документів В.Вельяминова-Зернова і Х.Фаїзханова «Материалы для истории Крымского ханства» (1864 р.)). «І у листах, що їх ми відправили до короля Данії, ми писали: король Польщі є нашим другом і братом. Заради нас ти також будь йому другом і братом» (пер. з англ.).

³⁸ ЛННБ. – Ф.5. – Од. зб.5769/III. – Арк.1176 (лист від 30 липня 1655 р.): «[...] temu szyprowi, co odwoziel z Daniey posła tatarskiego, [król Duński] kazał przysiąć, in quantumby potkał flotę szwedzką, aby żadney nie czyniел reverentey [...]».

³⁹ *Thurloe J.* A Collection of State Papers of John Thurloe. – Vol.III. – P.534 (реляція голландського резидента зі Стокгольма, червень 1655 р.). Див.: *Carlbom L.*

Magnus Dureels negotiation i Köpenhamn 1655–57. – Göteborg, 1901. – S.26–28; *Rimborg B.* Magnus Durell och Danmark [= Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg, nr.15]. – Göteborg, 1997. – S.258–260.

⁴⁰ Див.: The Perfect Diurnall of some Passages and Proceedings of, and in relation to, the Armies in England, Scotland, and Ireland. – [London], 1655. – №290: (25 June – 2 July o.s.). – P.4459–4460.

⁴¹ Rigsarkivet. – Tatariet AI 1/1. – Fol.8. Про те, що кримський хан пропонував зберегти з данським королем «давню приязнь», повідомляли також у новинах із Кельна від 20 липня (н.ст.?) 1655 р. (див.: The Perfect Diurnall. – [London,] 1655. – №294: (23–30 July o.s.). – P.4529).

⁴² Заборовский Л.В. Великое княжество Литовское и Россия во время польского Потопа. – С.180–181 (прим.73).

⁴³ Regesta diplomatica historicae Danicae. – T.2. – Pars 2. – Doc.11511. – P.1269.

⁴⁴ Ibid. – Doc.11517. – P.1269.

⁴⁵ Biblioteka Narodowa. Dział mikrofilmów. – №9321 (Zakład Narodowy im. Ossolińskich (Wrocław). – Sygn. 3564/II). – Fol. 339 v.

⁴⁶ Новини з Варшави від 13 квітня 1655 р.: «Татарський посол здійснює великий тиск на польського короля, щоб забезпечитися військами Голландії, за допомогою якої він щиро обіцяє, що зробить все, чого можна сподіватися від друга, для його допомоги проти московитів» / «The Envoy of Tartaria is pressing hard the King of Poland for a supply of High Dutch forces, wherewith he doth promise that he will doe all that can be expected of a friend for his assistance against the Muscovites» (див.: The Perfect Diurnall. – [London], 1655. – №283: (7–14 May o.s.). – P.4346). Той самий текст, але без останньої фрази «against the Muscovites» (sic!), було надруковано також в іншій газеті: Mercurius Politicus. – [London], 1655. – №257: (10–17 May o.s.). – P.5330–5331.

⁴⁷ Про завдання, які Ян II Казимир давав де Бие у Лондоні щодо Архангельська див.: Abbott W.C. Writings and Speeches of Oliver Cromwell. – Cambridge, 1945. – Vol. III: (1653–1655). – P.560; Рогинский З.И. Из истории англо-русских отношений в период протектората Кромвеля // Новая и новейшая история. – 1958. – №5. – С.76; Roberts M. Cromwell and the Baltic // Idem. Essays in Swedish History. – London, 1967. – P.150–151.

⁴⁸ Thurloe J. A Collection of State Papers of John Thurloe. – Vol.III. – P.613 (наказ від Генеральних Штатів, 15 липня н.ст. 1655 р.). Див.: *Carlbom L.* Magnus Dureels negotiation i Köpenhamn 1655–57. – S.43.

⁴⁹ The Perfect Diurnall. – [London], 1655. – №294: (23–30 July o.s.). – P.4529; №297: (13–20 August o.s.). – P.4579; №298: (20–27 August o.s.). – P.4591. В останніх двох випусках газети новини про перебування татарських послів у Копенгагені впродовж такого довгого часу сумнівні, оскільки у середині або другій половині серпня 1655 р. вони були вже в Польщі.

⁵⁰ Інформація фальшива, оскільки Магнус Дюрель отримав аудієнцію у Фредеріка III 8 (18) червня 1655 р., себто у той самий день, коли король повернувся до Копенгагена зі своєї подорожі (див.: *Carlbom L.* Magnus Dureels negotiation i Köpenhamn 1655–57. – S.32).

⁵¹ ЛННБ. – Ф.5. – Од. зб.189/II. – Арк.777 («Od krolia dunskiego powrociel poseł tatarsky, ktori powiedział, że przy nim bel poseł swedzky, ze mu krol dunsky nie dał audienty. Tatarzskiemu dobrze sie stawiel y udarował, takže barwę roznich kolorow na wszistkyh Tatarow dał, w ktorey barwie bel u krolia i.m. Refferowali tez to, ze iest okrętow na morzu z armatą 80 pod znakiem krolia dunskiego, alie nie wiedzą na co»).

⁵² Цю особливість відзначав, зокрема, рецензент збірника: *Ostapchuk V.* [Rev.: *Matuz J.* Krimtatarische Urkunden im Reichsarchiv zu Kopenhagen...]. – P.287.

⁵³ *Heywood C.J.* [Rev.: *Matuz J.* Krimtatarische Urkunden im Reichsarchiv zu Kopenhagen...] // Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London. – 1977. – Vol.40. – №2. – P.399 («[...] Данія була однією з двох країн християнської Європи (інша – Швеція), з якою Кримський ханат підтримував більше, ніж нетривкі дипломатичні зв'язки» / «[...] Denmark being one of the two states of Christian Europe (the other is Sweden) with which the khanate of the Crimea enjoyed more than transient diplomatic relations [...]»).

⁵⁴ Про посольство татар до Пруссії у 1654 р. див. згадку у реляції польського посла Яна Шумовського від 18 березня 1654 р. (див.: AGAD. – Archiwum Koronne Warszawskie. – Dział Tatarski. – Karton 62. – Teka 45. – Dok.377). Набагато більше відомостей є

про посольство кримського хана до Кенігсберга у 1656 р. – ханський лист до курфюрста від 20 березня 1656 р., писаний латиною, де татарським послом згадано Алі-мурзу, був досить поширеним у польських копіях XVII ст. (див.: ЛННБ. – Ф.5. – Од. зб.189/П. – Арк.819; Biblioteka Czartoryskich. – Sygn.1656/IV. – Fol.213; *Schleiderus J.G.* Theatrum Europaeum. – Bd.VII. – S.951; *Saring H.* Tatarische Gesandtschaften an Kurfürst Friedrich Wilhelm während des ersten Nordischen Krieges // *Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte.* – 1934. – Bd.46. – S.374–377; *Oppenoorth E.* Friedrich Wilhelm der Grosse Kurfürst von Brandenburg. – Frankfurt; Zürich, 1971. – Bd.1 (1620–1660). – S.333). Див. також згадки про посольство від кримського хана до курфюрста у 1659 р. (*Saring H.* Tatarische Gesandtschaften an Kurfürst Friedrich Wilhelm... – S.377–380) й посольство до Відня у липні 1656 р. (*Грушевський М.* Історія України-Руси. – К., 1997. – Т.IX. – Ч.II. – С.1187; *Schleiderus J.G.* Theatrum Europaeum. – Bd.VII. – S.866; *Hammer-Purgstall J.* Geschichte der Chane der Krim unter Osmanischer Herrschaft. – Wien, 1856. – S.139).

⁵⁵ *Litterae nuntiorum apostolicorum historiam Ukrainae illustrantes: (1550–1850) / Coll., parav., adnot. P.Athanasius G.Welykyj OSBM.* – Romae, 1963. – Vol.VIII: 1652–1656. – Doc.3866. – P.220 (із Варшави, 8 березня 1655 р.).

⁵⁶ *Hammer-Purgstall J.* Geschichte der Chane der Krim unter Osmanischer Herrschaft. – S.139.

⁵⁷ Див. новини з Варшави від 28 січня і 4 лютого 1655 р. (*The Perfect Diurnall.* – [London], 1655. – №272: (19–26 February o.s.). – P.4181–4182; №273: (26 February – 5 March o.s.). – P.4193). Про кількість людей у посольстві див. новини з Відня від 2 березня 1655 р. (*Mercurius Politicus.* – [London], 1655. – №250: (22–29 March o.s.). – P.5218).

⁵⁸ *Schleiderus J.G.* Theatrum Europaeum. – Bd.VII. – S.715.

⁵⁹ *Ibid.* Про ці самі деталі прийому див. у новинах з Відня від 9 березня 1655 р. (*Mercurius Politicus.* – [London], 1655. – №251: (29 March – 5 April o.s.). – P.5235).

⁶⁰ *Thurloe J.* A Collection of State Papers of John Thurloe. – Vol.III. – P.555.

⁶¹ Цит. за: *Федорук Я.О.* Міжнародна дипломатія і політика України 1654–1657. – С.206.

The article examines the foreign policy of the Crimean Khanate in the mid-17th century. The embassies of the Crimean Tartars to Charles X Gustav of Sweden, Frederik III of Denmark, and Ferdinand III of the Holy Roman Empire in 1655 are the subject of the research. The author came to the conclusion that this political activity of the khan Mehmed Giray IV was developed under the influence of the Polish king, John II Casimir. This collaboration was the result of the agreement between the Polish-Lithuanian Commonwealth and the Crimean Khanate which was signed in October 1654.